

UNGARIA

REVISTĂ SOCIALĂ-ȘTIINȚIFICĂ-LITERARĂ.

Apare

(afară de Iuliu, August)
de două ori pe lună

REDACTOR:

GRIGORIU MOLDOVAN.

Abonament:

Pe an 6 fl. (14 franci.)

Pe 1/2 de an 3 fl. (7 fr.)

LIBERALISMUL ROMÂNILOR ȘI AL UNGURILOR.

Elementele conducătoare ale statului român încă nu sunt sleite în părerile lor. Simțul lor de dreptate încă nu-i închiegat, nici principiile lor de liberalism, umanism și egalitate nu sunt așezate pe fundamentul puternic, neresturnabil recunoscut de toată suflarea înțeleaptă omenească.

Vorbim românește, românilor. Dacă criticarea faptelor românilor ar fi o denunțare, precum să crede de cei liberali naționali din camera română, apoi atunci veniți duhuri rele și necurate din întunecimea nopții și cuprindeți-ve domnia asupra românismului.

Intre statutele Ligei se află un punct despre scopul acestei Societăți:

«Scopul acestei instituțiuni este . . . a întreține o mișcare care să legitimeze misiunea culturală a românilor în Orient.»

Apoi dacă luăm în mână jurnalele dincolo de Carpați cetim că numai un popor poate lumina în întunecul Orientului și acesta este poporul statului românesc cu cultura sa și cu calitățile sale sufletești superioare.

Ne crește inima de atâta însuflețire. Simțim o plăcere nespusă vedând că românul și-a înțeles chemarea și datorința în Orient. Voim, că românul să fie mai înțelept, în instituțiuni moderne, culturale mai bogat, mai avut; mai sănătos, mai întreg sufletește și fizicalminte, în toata privința vrednic a fi luceaferul Orientului.

Insă ce vedem? Asupra ceriului României se luptă soarele Apusului, cu nuorii negrii ai Resăritului. Nuorii sunt groși și razele soarelui nu pot străbate ca să lumineze părțile acoperite de ei. Mirare! pre teritoriul statului românesc aceia, cari lucră ca nuorii cei negri, să numesc «liberali», «naționali», lumina o dau conservatorii, cari într' alte state sunt niște lilieci de noapte.

La capătul seclului XIX în camera României curge desbatere asupra proiectului de lege al învățământului profesional. Și la capătul seclului în camera statului român s'a proiectat, că într'aceste școli numai românii să poată învăța. Evreii și streinii nu. Prin acest proiect

500.000 de jidovi ar fi dați afară din școli; jidovului nu i-ar fi ertat a intra în școlile profesionale românești. Iată misiunea culturală a românilor în Orient ad oculos legitimată înaintea Europei culte; misiunea României împlinită!

Noi, după predicările legistilor aici în Ungaria, trăim într'o țară proastă, fără nici o cultură, între niște barbari, venituri asiatice. Și ungurii nici nu se fălesc cu oarecare misiune culturală spre alte țări, ei sunt îndestuliți cu hotarele lor. Legistii vreau a lumina în Orient fiind alor misiune culturală legitimată prin memorande și proteste împrăștiate prin Europa. Ei așa-dară voesc a lumina nu numai asupra popoarelor din statul românesc, ci și asupra tuturor popoarelor neculte, proaste din Orient. În-să cum? Doamne ferește!

Eschid din școli elementul strein.

Răpesc dreptul cetățănesc de la 500.000 de suflete.

Să facem o comparațiune între barbarii asiatici, și între oamenii cu cultura apusană.

Ungurii și-au cultura lor corespunzătoare culturei europene. Cu cheltuelile statului se deschid școli. În școlile de stat, comunale tot pruncul are intrare, ba e dator a învăța. Ungurul zice: O dau cultura mea tuturor într'o formă. Înaintea mea nime nu fie strein. Folosiți cultura căpătată în contra mea, numi pasă, numai învățați!

Și ungurul în școlile sale a dat cultură naționaliștilor români, unui Lazăr, Șincai, Petru Maior, Papiu Ilarian, Andreiu Mureșan, Cipariu, până la pițigușul Babeș bacteriolo-

gul din București, câtorva sute de înțelepți; ba chiar astăzi în școlile sale superioare dă creștere multor mii de naționaliști, cari fiind încă la școli, acum își arată unghiile dând Replici și Proteste în contra Ungurilor înegrindu-i ba înegrind toate așezemintele și instituțiunile statului unguresc.

Apoi pe teritoriul statului unguresc nimic nu-i strein. Avem o lege, suntem liberi, suntem cetățeni.

În România jidovul locuitor de sute de ani lângă Dimbovița e tot strein. N'are drepturi. E sclav, tras-înpins, năcăjit, chinuit, băjocorit de toți. Jidovul zice: Românule, dăm cultura ta, fă-me român, și-ți voi fi recunoscător. Nu-mi trebuie altă cultură afară de cultura ta, nici alt drept cetățănesc afară de dreptul românesc. Românul răspunde cu eschidere din școli, cu prigoniri administrative, căci jidovimea (500.000 de suflete) e un pericol pentru poporul cu misiunea culturală în Orient. Ce mirare! 5 milioane de români, traianști de frunte, se tem de 500 de mii de jidovi! D'apoi ce vor face legiștii cu ungurii (8 milioane) când vor să-i alungă din Europa spre Asia?

Nu rideți, ba nici nu ve întristați, oameni buni, vezând atâta orbiă îngrămădită cu rea-voință și stupiditate la olaltă. Căci acuna vine ocara și rușinea noastră.

Ligiștii-însuflețiți de misiunea lor culturală, i-au acuzat pre unguri prin niște memorande înaintea Europei că românilor din statul unguresc le dă cultură ungurească. Iată ei, în orbia lor, ar pretinde

ca statele streine românilor să le dea cultură românească.

Ar pretinde ca germânul, englezul, francezul etc. în țara sa să împrăști cultura altor popoare. D'apoi oare Ungurul unde s'ar putea încărca cu cultura românească, ca să o împrăști prin țară, dacă streinilor nu li ertat a intra în școlile profesionale din România? Legiștii să plângă că românii în Ungaria capătă o cultură ungurească, și jidovii din România să plângă că sunt eșchiși de la izvorul culturai românești. Oare care să fie păcătosul din punct de vedere cultural, de misiune culturală? Nu răspundem.

Apoi legiștii mai mințesc că românii din Ungaria n'au drepturi cetățânești. Așa să fie. D'apoi doară jidovii din România au? Ba n'au. Cu ce obraznicie se pot făli legiștii? Sute de mii de suflete în lanțuri la spatele lor și ei umblă cu gura mare prin lume acuzând popoare că țin în sclăvie pre români. Ei urlă prin lume, cei de la spatele lor nu să pot văiața căci denunță țara! În interesul culturai, statului românesc ar fi bine ca asta denunțare în fața Europei să se faeă. Nu țara ar fi denunțată, ci o grămadă de oameni obscuri, ticăloși ar fi demascați, cari furaând fug prin Europa și strigă să se prindă furul.

Nimic mai bine nu ne arată starea deplorabilă a jidovimei din România, ca discursul ministrului Carp, rostit în cauza învățământului profesional. Îi dăm loc ca să se știe cum lucră legiștii în țara lor cu alte popoare.

D-lor, cu această ocaziune s'a ridicat chestiunea străinismului, și s'a adus în desbatere chestiunea Evreilor.

Este astăzi sau nu momentul de a desbate această chestiune, este astăzi sau nu momentul de a-i da o soluțiune? Nu știu. Dar chestiunea s'a pus, cu trebuie să vorbească și voi să vorbiți.

Înainte de toate, d-lor, să vorbim de streini în general și pe urmă de această categorie de streini, mai numeroasă la noi, cari să numese evrei.

D-lor, eu am o mândrie, cea de a crede, că în peninsula Balcanică România este un centru cultural, care radiază în afară; eu am mândria de a crede, că suntem aici cel dintâi popor, că niciunul din vecinii noștri nu are să ne întrecă, și că civilizațiunea să va întinde dela noi la densesii, car nu dela densesii la noi.

Aceasta prin ce mijloc să poate dobândi? Prin ce mijloc să poate menține această inriurire? Numai și numai prin îmbunătățirea școalelor noastre, făcând ca ele să fie un ideal pentru popoarele vecine, și când ele vor fi un ideal să le dați posabilitatea a veni să învețe aici dela noi cultura, pe care poate împrejurările mai puțin favorabile dela ei, nu au permis să o poată introduce acolo (Aplause). Și apoi, când d-voastră precedați cu *excluderea generală, când declarați, că nici un strein n'are să vie în școalele noastre, nu vă gândiți, că atunci poate și străinii vor zice: Dacă Românii ne exclud deci nu i-am exclude și noi din școalele noastre?* Și cultura, care o avem noi, nu trebuie să uităm, că ne-am dus ca străini în țara străină să o luăm, fiindcă noi nu o avem în țara noastră. Și cea ce am căpătat noi dela străini, d-voastră voiți ca prin o ingratitudine neînțeleasă să o refuzăm altor străini? Cum? Noi să mergem să învățăm dela alții car alții dela noi nu? și când ne refuzăm la această pretindeți, că este nepatriotic, că este aproape un act de înaltă trădare? (Aplause).

Ce este această purtare? nu voi întrebuința *cuvântul de barbar*, întrebuințat de d. Aslan, dar voi zice un lucru: acci cari judecă astfel *nu-și dau seama nici*

de menirea României, nici de puterea în trînsecă, care este în poporul român.

Cum, d-lor? Umflați fraze, aveți în fiecare moment în gura d-voastră, că Românul este frumos, că Românul este tare, Românul este inteligent, că Românul nu numai că să scoboară dela Traian, dar că el a moștenit toate calitățile acestui mare împărat și în urmă după ce v'ați dat la acest act de fanfaroandă, apoi vă speriați, credeți, că un străin îndată ce va intra în școalele noastre are să amenințe societatea română; și cea ce nu s'a putut face atunci, când atâtea popoare treceau pe acest pământ, cea ce nu s'a putut face atunci, când Turcii și Tătarii făceau invaziune în țară, credeți, că un străin venit în școală astăzi are să desnaționalizeze un popor, despre care vorbiți cu mândrie?

Ei! la mine mândria nu este în gură, este în inimă, eu sunt convins, că putem deschide școlile noastre străinilor, sunt convins, că naționalitatea noastră nu are să se teamă de nici un pericol, sunt convins mai departe, că cu cât vom deschide școalele noastre în peninsula Balcanică va fi mai mare și să va întinde mai mult numele și civilizațiunea românească. Aceasta în genere pentru străini.

Vin acum la Evrei.

A fost, d-lor, o vreme unde s'a discutat în larg această chestiune, de atunci încoace pasiunile s'au mai domolit și acum sunt mai la largul meu, nu vorbesc astăzi în atmosfera arzătoare, în care am vorbit atunci, și dacă atunci am avut curajul, când eram amenințat să-mi arză casa, că am să fiu ucis a doua zi, dacă atunci am avut curajul să vorbesc de Evrei, cum am vorbit, vă puteți închipui, că astăzi am să am același curaj.

D-lor, ce ziceam eu atunci? ziceam: este evident, că proporțiunea dintre evrei și români este prea mare; orce bună opinie am avea noi de această rasă, oricât de mult am admira noi și sobrietatea ei și viața ei în familie și spiritul ei de economie și calitățile ei intelectua-

le, este evident, că în momentul de față acest element este străin la noi și că proporțiunea lui nu este așa încât să nu constituie, până la oarecare punct, un pericol pentru noi.

Aceasta am recunoscut-o atunci, și aceasta o recunosc și acum. Unde constă deosebirea D-lor, deosebirea constă, că d-voastră voiți să scăpați de acel rău, luând măsuri în contra Evreilor și noi ziceam: nu este alt mijloc decât a căuta să întărim pe Români mai mult în luptă pentru concurență și când vom isbuti, nu pe cale de prigonire, dar prin întărirea elementului românesc pe tărîmul comercial și industrial, atunci numărul Evreilor va descrește și pericolul va fi mai mic, căci dacă numărul Evreilor este așa de mare la noi, este că acest element găsește în deprinderile noastre, în toată starea noastră socială posibilitatea de a să întinde, și orice ați face d-voastră, dacă nu veți modifica starea d-voastră socială, dacă nu veți învăța pe Român să aibă alte moravuri, situațiunea va fi aceeași. Aceasta ziceam atunci, aceasta o zic și astăzi.

D-lor, acum legea de față ce țintă urmărește? Și cari sunt țintele, ce le-au urmărit și partidul dv. și al nostru? Legile de credit — nu vorbesc cum au fost administrate — aceste legi făcute de partidul național-liberal, au fost bune pentru întărirea elementului comercial, pentru întărirea activității noastre economice din țara aceasta. Eu susțin, că restabilirea valutei, orce ar zice dl. Stolojan — și astăzi cred, că regretă discursul d-sale de atunci, când mă numea pe mine ignorant, fiindcă ceream restabilirea valutei, cred, că restabilirea valutei este o întărire a activității noastre comerciale și economice. Asemenea cred, că legea vânzării bunurilor statului la țărani este o întărire a elementului românesc; cred, că și legea creditelor agricole și proiectul pentru Banca agricolă, care o să-l discutați, și acestea sunt elemente de întărire ale activității noastre comerciale.

Acum, domnilor, când vedeți că mergem pentru întărirea neamului nostru

româneșe înainte, când vedeți, că voim să facem școli mai practice și când tot ceea ce s'a făcut până acum dovedește, că tindem la întărirea activității Românului, atunci vă întreb: satisfăcut-am noi obligațiunea noastră față cu statul acesta? Fără să ne uităm la alții, am căutat ca România să fie cât se poate mai tare în lupta pentru existență.

Dar acum, d-lor, cu Evreii ce voțiți să facem? *Pe cale de prigonire ce se poate face astăzi? De împământenit nu-i împământeniți, delu politică i-ați înlăturat, în armată el este obligat să meargă să-și dea acest impozit de sânge, dar de înaintat nu-l înaintați.*

D. C. C. Dobrescu-Prahova. Să-i facem generali!

D. P. P. Carp, ministru al domeniilor: Vedeți, că nu le lăsați decât activitatea, pe care nu le-o puteți lua. Cu toate aceste d-voastră astăzi, ca și cu 10 ani înapoi, ve plângeți, că suntem copleșiți de elementul evreesc, ziceți, că națiunea noastră este în pericol. Eu cred, că va fi în pericol atunci când d-voastră nu veți voi să munciți ca dășii. Acolo este deslegarea chestiunii Evreilor.

Noi să dăm Românului tot la care are dreptul, dar odată ce i l-am dat, să-i spunem: Ești frumos, ești mare, tare, dar să știi, că toate bunurile acestea ai să le pierzi, dacă nu vrei prin muncă să le păstrezi. Acestea trebuie să zicem poporului Român și când i vom zice acestea și când se va deprinde cu munca cu care nu este deprins ... (protestări). Dar dv. ziceți, că Evreii trebuiesc înlăturați. Eu aș înțelege logica următoare: Poporul acesta este un pericol. Prea bine! Atunci trebuie dat afară acest element ca să nu mai fie un pericol, ori trebuie ucis. Dar pe dată ce d-voastră i mențineți în această țară și nu-i puteți ucide, atunci naște întrebarea: ce este mai bine de făcut pentru această țară? Este mai bine să aveți 500.000 de oameni ignoranți ori este mai bine că prin școli să faceți ca acest element străin să se apropie mai mult de caracterul nostru?

D-voastră voțiți ca această populați-

une străină să fie, ori o populațiune de ignoranți, și atunci ea va fi un pericol pentru noi, ori având ei școalele lor create de dășii și avându-le mai bune decât ale noastre, câtei cei prigonțiți muncesc mai mult decât oricare altul, atunci pe o altă cale concurența între noi și ei va fi teribilă, căci va fi străin cu cultură străină, ear nu străin cu cultura românească (intreruperi.)

A! atunci voțiți să mergeți mai departe, și ziceți: nu vă dau voie să aveți școli! Puteți să faceți aceasta? Nu! Ei bine, atunci, dacă nu puteți, nici să-i ucideți, nici să-i dați afară din țară, nici să-i împiedicați de a nu avea școli, la ce rezultate aveți să ajungeți? Nu ajungeți la absolut nimic. Și în adevăr, de zecimi de ani nu am făcut decât de a lua măsuri în contra lor, decât de a ne așera în contra lor, fără să ajungem la niciun rezultat practic prin aceste măsuri. Experiența trecutului nu vă învață absolut nimic. I-ați înecat în Dunăre; ați făcut ce ați voit cu dășii.

Voci: Protestăm; d-voastră denunțați țara; un ministru român nu poate să vorbească așa; protestăm.

D. ministru al domeniilor P. P. Carp: Dați-mi voie, eu sunt dator să vă fac bilanțul în această chestiune; n'am făcut decât a vă cita legi din țara aceasta. V'am citat gonirea lor: în comună; v'am citat toate măsurile pe care le-ați luat.

O voce! D. Catargiu le-a luat.

D: ministru al domeniilor P. P. Carp: Nu Catargiu, țara le-a luat. Și dacă eu toate acestea tot n'am ajuns noi la rezultatul dorit ce reese deacolo? Reese deacolo, că leacul stă aiurea. Singura scăpare este întărirea elementului românesc și atunci să fiți siguri, că acest pericol are să scadă și să dispară.

Aceasta fiind dat, înțelegeți prea bine pentru ce eu nu pot primi să fie străinii excluși din școle. Redacțiunea comitetului delegaților, — îl rog și vă rog și pe d-voastră d-lor deputați să luați în serioasă considerațiune, — îl rog să o modifice și pe d-voastră vă rog să nu persistați.

Dacă veți persista în hotărârea aceasta cu vă declar, că nu pot primi această modificare. În cazul acesta ar cădea poate și altele. Și vă declar, că atunci veți rămâne cu starea actuală, unde toți străinii au liberă intrare în școală. Și adversarii, când vor veni la putere azi, nu vor veni cu amendamentele, de care să

folosească să dărâme. Fiți prudenți și nu cădeți în cursă (aplauso.)

Comentarea e superfluă. Vorbirea dl Carp e cu mult mai sinceră și luminată.

Grig. Moldovan.

DESPRE ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ.

(Urmare.)

VII.

Toponimie.

Deși în mai multe rânduri am vorbit despre nomenclatura topică a Ardealului, totuși trebuie privită știința lui Xenopol, care o desfășură în articolu *Toponimia*.

După mine nomenclatura topică a Ardealului nu-și are originea nici de la romani, nici de la români.

Acea dar documentează două lucruri: aceea, că din Ardeal cu totul și așa a dispărut locuitorii romani, încât locuitorii barbari ce le-au urmat n'au ereditat dela ei nimic, nici nume locale; și aceea, că poporul român s'au strecurat aici după ce s'au fost format nomenclatura topică, așadar sunt ultimele venituri, sau mai bine, sunt de a să înșira între ultimi parveniți.

Xenopol ce e drept aserează, că acesta deducere retace acolea fapte, cari documentează contrariul, și alte fapte așa le interpretează, precum nu e iertat, numai ca să încunjure apărerea adevărului¹.

Retace p. e. *Tapia* sat din comitatul Crașovici, care e acolo, unde armata

lui Traian a ajuns la comuna *Tapae*: aproape de Cluj zace comuna *Pata*, care nu e alta, decât «vicus Pata» = Patavicus, Pataissa, *Potaissa*; de a dreapta Mureșului zace comuna *Cigmei*, care nu e alta, decât *Zeugma*; *Deva* e o rămășiță din multe orașe dacice cu finitul *dava*, probabil vechia *Decidava* (probablement l'ancienne *Decidava*); *Mehadia* statuinea romană cu numele «ad mediam». Afară de acestea mai aminteste pre *Rukur* de lângă Olt, care probabil e *Ruconium*-u lui Ptolemeu (*Rueur* près de l'Olt rappelle le *Ruconium* de Ptolemée); celelalte, care nu-s nume topice ardeleni, precum *Suceava* din Moldova — care ne-ar reaminti pre vechia *Sucidava* — le las.

Așadar șiasă nume topice am rețut eu și Roesler, care ar documenta, că românii ardeleni sunt urmașii imediați ai romanilor — daci (din Ardeal), *Tapia* ce e drept zace în comitatul Crașovici, dar *Tapé* să afla și în Ciongrad; care din două e următoarea adevăratei vechi *Tapae*? Apoi după aceea să mai află și în Tolna *Tapé*, în comitatul Peștii apoi să află cu mulțimea comunc *Tapio*.

Ce poate dar adeveri *Tapia* Crașoviană în chestiunea din întrebare? În sine nimic, dar luată cu celelalte poate, că ceva. Să vedem.

Apocape de Cluj-zace comuna *Pata*; lângă Turda de azi a fost *Pataissa*.

¹ Il consiste à passer sous silence les faits qui pourraient contredire leur thèse, à donner des autres une interprétation impossible, à éviter tous les rapprochements d'où pourrait surgir la vérité. — p. 133.

Acestea două trebue explicate una prin cealaltă, adică reciproc, dacă sî poate. Xenopol ie într' ajutor numele Patavicus = vicus Pata, sîmîn, cî Po-taissa și Pata nu-'s afine. D'apoi dacă vom judeca încă acea cî cîte *Pata* aflăm la noi în mai multe părți?

Xenopol așa crede cî numele comunal *Cigmo* nu e altul, decît *Zegma*. Poate crede fără frică, cîcîi mai departe nu va ajunge, deoarece nu nî poate adeveri. *Deva* «probabil e vechia *Decidava*.» Sî poate, dacă e cu puțința a dovedi acest lucru. Insă două împrejurări ii sunt contra, cea d'intăi e, cî numele vechiu i-a fost *Denburg*¹, pre care germăni (sașii) ardeleni o au numit și *Diemrich*, cea ce nu poate fi afin cu *Decidava*; a două împrejurare, cî, în *Deva* înainte de asta cu o sută șasăzeci de ani n'a locuit nici un român, ei în deceniul al doilea, ori al trielea din seclul XVII. pre timpul principelui Gavril Bethlen, s'au așezat acolo 4—5 familii, cari apoi prin alte mutări mai nouă întimplate din an în an într'atăta s'au înmulțit, încît deja prin 1640—45 și-au cerut concessiune pentru a'ș edifica biserică, cea ce o au și dobândit².

Și *Denburg*-ul și așezarea romănilor aici, în *Deva* de azi e demonstrată prin documente; așadar originea dacică ori romană a acestui oraș nici decum nu sî poate adeveri.

Urmează *Mehadia*. Cumcî nu espres-siunea «ad mediam» ii poate fi originea, e lucru evident din numele *Mihald* din documente: Chiar și cereul *Mehedinți* din România care e hotărîș din partea de răsărit cu cereul grenișterilor, încî sî poate esplica mai bine din *Mihald*, decît din «ad

mediam.» Cu *Rukur*-ul de lângă Olt pentru acea e greu a identifica Ruceonium-ul lui Ptolomaea, deoarece preste tot numele topice obveniente la Ptolomaeu, cari nu sî pot adeveri prin inscripțiuni romanice, sunt de a sî da de o parte, dacă cercetăm după acelea numiri, cari ar'fi remas dela *romani*. Deoarece numele dacice în fine, da tot odata nu's și nume romane, adeca, nume adoptate și de romani, nu pot demonstra nimic referitoriu la romăni cari voiesc a fi urmași de ai *romanilor* și nu de ai *dacilor*. Urmași de ai *Dacilor* pot fi sarmații, dar nu romăni.

Iată puterea demonstrativă a numelui *Tapia*, nu o întărese nici mărturiile numelor *Pata*, *Deva*, *Cigmo*, *Mehadia*, *Rucur*; dintr' acestea nu sî poate scoate la iveală locuința romănilor în Ardeal din timpurile vechi, prin care i-ar fi precedat pre slavi, maghiari și sași. Nu merităm deci din partea lui Xenopol a fi atăcați, sî le rătăcem acestea nume, dar nici dănsul nu'și câștigă faimă de critic prin acea, cî prin acelea voește a documenta.

Care fapte nu le întărim așa după cum e iertat și e cu puțință, acea nici nu-o cere; cîcîi la numirile topice nu acea e lucru de capetenia, cî oare numele de azi a cutărui sat, la care nume topic dacic sî vede a corespunde oare, ei acea, cî oare numele de orașe romanice au rēmas în Ardeal așa precum au rēmas în alte țeri?

Și la aceasta respunsul e acesta: în Ardeal n'a rēmas nici unul baremi!

Aceasta stare de lucruri e silit sî o rēcunoască și însuși Xenopol, insă o desleagă în următoriu mod:

«Nu sî poate nega, zice iel, cî în țerile locuite de romăni au rēmas foarte puține nume de orașe ori sate romane. Toate alte țeri latine arată într'un mod oarecare eclatant o continuitate în numiri geographice: numai în Dacia abia aflăm și numai urma la acea. Insă împrejurările, între cari a trăit cea mai mare parte a romănilor în evul mediu. esplică în deajuns stergerea vieții romano-dacice».

¹ Voivodul Stibor serie 31. August 1406: «Cum nos cum egregio viro Ladislao de Nadas vicevayvoda pareium premissarum ac cum ceteris nobilibus... discuciendis causis in Denburg pervenissemus», etc. Analele archeologice și istorice societății comitatului Huniadoarei (A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyve) t. II Arad, 1884. p. 30. In schișele Druhi Solyom-Fekete Ferencz despre așezatele romănilor.

² *Alexandru Szöls: Az oláhok letelepedése Déván.* Ibid. l. p. 39.

«Nici odată nu s'au descris în desul de bine marea diferență, care să arată între invasiunile barbare întâmplare în orient și între celea din occident. Occidentul a simțit mai virtos invasiunile germanilor, și încă numai atunci, după ce și au fost dat curs liber sălbăticiunilor în orient și după ce au fost primit și creștinismul.

«Popoarele rasei mongolice, hunii avarii, maghiarii numai câte odată ajungeau la hotarele occidentului, umplând de teroare nu numai pe romani, ci și pe germani.»

«Aceștia, deși barbari, însă fiind apti de cultură, s'au nisuit din toate puterile spre acea, că să-i primească romanii în sinul lor, în a căror imperiu viața era mai plăcută și mai ușoară.

«Ce e drept ei sunt cauza căderii imperiului, dar nu în mediat.

«Să cugetăm numai, că cât de încet a început a se stinge imperiul roman din occident, și să observăm numai și aceea, că după colonizarea germanilor ce de grabă s'a făcut o nouă organizare de stat, sub a cărei guvernare — deși la început cu puțină stătornicie — dar totuși a putut exista societatea.»

«Dar așa a fost în orient? Partea aceasta romană a Europei cu totul anarhică (livrée à l'anarchie la plus complète) a fost cșpus și mai mult de o miă de ani (238—1241) invasiunilor.

«Un popor barbar călea în urma celui alt neîntrerupt. Mai întâiu o au inundat germanii barbari și neciopliți ce au venit despre pustiile Rusiei, după aceea masa groaznică a mongolilor, hunilor, avarilor, bulgarilor, maghiarilor, cumaniilor, tătarilor. Aceasta rassă mongolică totdeauna e contra civilizațiunei; chiemarea icu istorică — decumva să poate numi așa — e numai aceea ca să strice și să nimicească tot, ce îi stă în cale, numai din o plăcere distrugătoare, ca tigrul numai atunci înceată de a mai sugruma, când nu mai are ce sugruma!»

«Poporul dacic-roman fiind dedat la viața liniștită și plăcută, n'a putut resista terorisărilor rasei mongolice. A

fugit; cei mai avuți în celealalte părți ale imperiului, cari nu erau espuse într'atâta invasiunilor barbarilor, cei seraci, aceea mulțimea nenumărată (l'immense majorité) în munții și pădurile Daciei.

Orașele remasă goale, și fiindcă valurile invasiunilor barbare nu s'au liniștit, poporul dacic-roman nu s'a putut reîntoarce în locuințele sale. Munții mântuitori așadar i-au devenit patria nouă, până când pre sesuri monumentele și orașele au devenit ruine irreparabile mai mult.»

«Intre atari împrejurări într' adevăr ar fi de mirat, dacă în gura poporului român am auzi azi multe nume de orașe romano-dacice. Acea cu atât ar fi mai necrezut, deoarece în Dacia organizațiunea imperiului roman a dispărut cu totul până la cel mai mic semn (dans de pareilles conditions il serait bien étonnant si l'on retrouvait un grand nombre de noms de villes daco-romaines dans la bouche du peuple roumain actuel. Le fait serait d'autant plus invraisemblable, qu'en Dacie la vie organisée de l'état romain a disparu totalement et jusqu'au dernier vestige).

«Din memoria poporului român s'a perdut toate întocmirile romane referitoare la viața politică, și starea următoare preste tot nu arată nici un semn a acelu lucr, cumcă Dacia oarecândva ar fi fost o provincie organizată după principiile politice ale imperiului.»

»Cea ce a rămas latin la romani, aceea e limba, moralul și portul și datinile. Munții, cari au stins cu totul viața de stat, a deschis drum numai la acelea lucruri»¹.

În acest tablou ethnographic și cultural să vede un loc gol mare, lipsa slavonilor. Pre slavii, a căror venire în Ardeal de secur s'a început deja sub huni, căci după cum să știe hunii i-au eliberat de sub jugul goților, și cari să aflau în număr mai mare în imperiul avarilor, nu-i iertat a-ilișa afară din acest tablou.

¹ Pre paginile 136—139.

II.

Cu toate că și însuși Xenopol mărturiște la p. 166, că slavii sunt mai vechi locuitori ai Daciei, ca maghiarii și germanii. Acea nu ne surprinde, că Xenopol declară de inimica civilizațiunii pre rassa mongolică, și astfel și pre maghiarii; acesta e stilul îndătinat a scriitorilor români, dar totuși la acea să surprinde omul, care numai ceș-covaș cunoaște istoria ethnographico și a relațiilor, când Xenopol cultura maghiarilor o atribuie slavilor și românilor¹. De altminterlea să primim tabloul așa, după cum ni-l espune Xenopol.

Așadar în Ardeal noi numai cu acea avem de lucru (dacă penelul lui Xenopol a mestecat în tablou și colorile altor țeri, și totuș edă ca chipul Ardealului, cea ce depinge, cu acea tocmăi să dovedește de un pictor fals) că dela 238 până 1241, mai mult și de un mileniu a ținut barbarismul și anarhia. Din aceasta pricină în acest interval lung nu să poate inchipui domnia românilor, care ar fi înflorit în Ardeal, după cum asercază mai sus Xenopol. Cu un cuvânt, în acest interval lung până în 1241 de secur agricultura, organizațiunea bisericii *organizata a acestora*, statele organizate supuse principilor de jumătate independenți, nobilimea română, pre cari Xenopol le laudă cu o atâta placere, au fost imposibile! În acel interval lung, foarte natural, de exemplu nici amintirea despre *pratul lui Traian* n'a putut trăi în memoria poporului român, care, după cum zice și știe Xenopol, toate le-a fost uitat, ce să refereau la viața politică a romanilor, și care nu a pastrat nici cea mai mică urmă a aceluia lucru, cumcă Dacia ar fi fost oare-cândva provincia română. — Așa-e, că în acel interval lung nu putea ști nici un român ori unde și ori când ar fi trăit, unde a putut fi *pratul lui Traian*, când nici acea nu putea ști,

unde a fost, ce a fost Sarmizegetusa. Appulum, Potaisa etc.? Nu observă Xenopol, că toate acele sunt numai povesti goale ce zice despre românii ardeleni dintre anii 238—1241?

Și cu toate că nici nu e adevăr, cea ce zice despre anarhia, barbarismul ce a durat până în 1241, căci până la acel an mul e orașo germane să fundează în Ardeal, a căror număr întrece cu mult numărul orașelor săsești de azi; și episcopul catholic, mănăstirea din Cluj-mănăstur și prepositul din Sibiu, mai departe voivozii și subvoivozii ardeleni, nobilimea maghiară bună sau rea într'atâta imple Ardealul politicește și socialicește, încât pre lângă ei n'a rămas nici decum loc pentru o biserică română organizată pentru un stat organizat, sub ori și ce principe și pentru nobilime proprie română. Așadar aceste enigme (ghicitori) române obvin toate numai după anul 1241? Inșă dela anul 1241 soarele istoric e atât de luminos, încât la deslegarea aceloră să poate areta cu pumnul, că cine falsifică faptele, noi ori scriitorii români, de inpreună cu Xenopol?

«Deci să mai amintim încă, așa conștiună, drumul lui Traian, care trecând prin România mică pre la pasul Turnului roșu duce în Ardeal, și pre care prostimea română până aci îl numeste «Calea Traianului,» precum șesul mic, pre care maghiarii îl numesc *Keresztes, pratul lui Traian*. Să poate oare eugeta, că aceste numiri ar fi rămas, dacă locuitorii țării ar' fi dispărut?

«Căci doară tradițiunea să referoște numai la obiectele plăcute ale poporului; și apoi e lucru invederat, că drumul lui Traian, precum și șesul lui e cu totul indiferent înaintea slavilor și maghiarilor»¹. Iarăș întreb eu: poate să oare eugeta, că un câmp, sau un șes mic, despre care românii și dacii ce trăiau prin 238 nu știau, că pre acesta s'a întâmplat resbelul hotăritoriu între Decebal și Traian, ar fi rămas cu numele de Traian în memoria aceluia popor, care pre

¹ Les Hongrois ne doivent la civilisation dont ils jouissent qu'à leur mélange très considérable avec les peuples de race aryenne capables de civilisation. tels que les Slaves et Roumains. In esplie. dela p. 137.

acela nu l'a vazut în decurs de o mie de ani, necum să-l fi arat, ori cosit? și pre care, când și-au pus iarăș piciorul pre iel, maghiarii îl numeau *Keresztes*? Și «Calea Traianului» a ajuns în celea mai serioase cărți, dar nici un scriitor serios n'a cercat după posibilitate.

După Xenopol între ani 238—1241 în Ardeal a domnit barbarism și anarhiă; așadar tot acea anarhiă și barbarism a domnit mai virtos și în România, în care întocmai așa au pustiit goții, cunii, avarii, bulgarii, cași în Ardeal; beșii și cumanii însă începând din 888 până în 1241 și încă și după aceea au domnit ne conturbați; precând în Ardeal biserica catholică era lătită de mult, și precând la o mulțime de orașe germane le era depusă nu numai basa, ci și înfloreau, și unele, ca Rodna, au devenit vestite.

Starea Ardealului în partea a două a secolului al XII-lea și în partea primă a secolului XIII de secur a fost mai bună ca starea României. Documentul lui Bela al IV-lea din 1247, prin care le da ca-valorilor germani spre *împopulare* și *apărare terenul* și *Cumania* (adeca partea de dincoace și de dincolo de Olt a României), amintește ce e drept și puțin români, dar acea doară nu o afirmă nici chiar Xenopol, că acești români ar fi pardosit «Calea Traianului» și pentru acea și-a ținut numele împăratului roman. Eu știu secur, că nici bulgarii, nici beșii, nici cumanii n'au prețuit mult monumentele romane; ci întocmai așa n'au dispus de un «Corpus inscriptionum latinarum», precum n'au dispus nici românii din secolul al XVIII-lea, cari deja erau numeroși. «Calea Traianului» e numai traducerea «via Traiana» din scriitorii catholici ori reformați ce au trăit prin al XVI și XVII seclu.

Acești scriitori ai bisericii occidentale sunt inventatorii călei lui Traian întocmai, cași a praturii lui Traian. Și mie așa mi s'a pare, că voi putea și designa pre fabricatorul călei lui Traian.

Schwarz von Springfield, care a învețat în țeri streine pre spesole lui Fran-

cise Rákóczi, a fost învețecelul vestitului Weigel din Iena, ca astfel să și poată validita știința sa la fostificarea cetăței *Munkács*. Însă decizând din ce în ce trebile lui Rákóczi, Springfield pași în serviciul cesaro-regese și deveni lieutenant în batalionul lui Heister. Ca officer cesaro-regese edifică întăritura Alba-Iulia, atunci Alba Carolina, și drumul stincos renumit, care duce prin pasul Turnului roșu în România-mică¹.

Doară atunci fu primaoră cunoscută numirea «Calea Traianului» și după aceea a ajuns numirea și în gura poporului român. (dans la bouche du peuple romain.)

Dela învețați ajung foarte multe lucruri la popor, ce apoi s'a atribue lui, cași cum știința ar fi împrumutat dela el.

De altmîntrelea spre judecarea numelor topice de azi trebuie adusă înainte numirile vechi din documente și din alte isvoare istorice, ca să știu, ce e original, ce e tradus ori stricat. Și spre așa ceva se recere o știință limbistică secură fără de care nu s'a poate ferici nici un scriitoriu. Așa Xenopol mai de multe-ori aduce 'nainte numele topic *vîrful*, însă fără de a recunoaște, că acela e slavie. *Virf* = slavie, *vreh* = deal, ca *praf* = slav, *prach* = colb; *vîrful* așadar e «dealul». După cum am auzit dela Vámbéry, și comisiunea maghiaro-româna granițelor, deinpreună cu Vámbéry, care a tradus documentele turcești, a fost în dubiu, că ce semnează cuvîntul din documente *virf*. (Acea comisiune o înțeleg, care în anul trecut și înainte de acea cu trei ani au umblat spre defigerea hotarului între Ardeal și România.) Așa spre esemplu Xenopol la pagina 150 crede despre numele topice *Girbova*, *Orbó*, *Urwegen*, că *Girbova* e de origine română.

Cu toate că deja silaba acea *oru* arată, că acest nume e slavie. Și dacă

¹ «Der Festungsbau zu Carlsburg, der berühmte Weg durch die Felsengebirge von dem Passe des Rothen Thurmes an bis in die Walachei . . . machen seinem Namen viele Ehre». Chr. Engel: *Geschichte der Moldau und Walachei*. Erster Band. Halle, 1804. p. 43.

vom cerea, că care e originalul, vom afla, că este :

Orbó în Sălagiu ;

Orbó (superior) în cottul Albei-inferioare : *Girbora de sus* ;

Orbó (superior) în cttul Solnoc-Dăbăca : *Girbou* ;

Orbó (de mijloc) în cttul Albei-inferioare : *Girbovița* ;

Orbó (inferior) în cttul Albei-inferioare : *Girbova unguerească* ;

Orbó (Mureș) în cttul Turdei-Arieș, românește :

Orbó (sășască) Urwegen, în cttul Sibiu, românește : *Girbova*, zeu abia să poate nega că cea maghiară e originală.

Tot pre acea pagină ține de nume original române numele comunal *Porumbac*, germânește *Bornbach* care e numai o imitațiune a celui românesc, deoarece, zice Xenopol, *Porumbac* (pigeon) însemnează *porumb*. — Să înșală șavantul român. Românește porumbul e *porumb* și

nu porumbac, și și este *Porumbu-mare* pe unguerește Nagy-Galambsfalva în cttul Odorheiu secuiesc (în Secuime).

Numele *Porumbák* însă obține de cincă ori și totdeauna romanizat *Porumbac*. Originalul acestui nume a fost germănuul *Bornbach* în districtul Făgărașului; unde este *Porumbacu de jos*. *Unterbornbach*, *Porumbacu de sus* *Oberbornbach*.

Atâta fie de ajuns spre demonstrarea acelia, că Xenopol nu dispune de știința de ajuns spre demonstrarea ethnographică a numelor topice ardelene. Cetitoriul însă să-și însemne și acea, că multe comune ce poartă numele dela unul sau altul dintre sfinți, nici pentru acea nu pot fi de origine română; căci sfânt național românesc nu este.

(Va urma.)

Paul Hunfalvi.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ORIGINEA JOCULUI «PALOTÁS» MAGHIAR.

(Urmare.)

Volte.

Joc săritor în cere, sau după seriitoriuul dicționarului de Chemnitz : *volta duorum in gyrum saltatio*, adcea jocul sărit în cere alor două persoane.

Volte e un joc vechiu ca galliarda, care iarăș din Italia a ajuns în Franția. În acest joc bărbatul cu femeia se întore în cere și astfelu merg jur împrejur.

Musica e cu trii tacte.

După Rousseau e doină de trei tacte eșită de mult din us, care a avut și joel ei propriu în cere, de unde o au numit volte. Inșă volte a înșemnat nu numai întorcerea în cere, ei înșemnează și săritură, și că cu ocașiunea invirtirei au sărit într'un mod foarte trivial, despre toate acestea ne vorbește destul de pre larg dicționarulu lui Mendel, în care is

deserise figurile săriturii. Lăsând de o parte acest lucru, fie de ajuns acea ce numitul dicționarulu comunică din cuvint în cuvint pre pagină 379. cărții lui Practoriu aparută în 1668 sub titlul «*Blockesbergs Verrichtung*.»

«Von den neuen Gaillartischen Volta (einem Welschen Tanz), da man einander an schamigen Orten fasset, und wie ein getriebener Topf herumber haspelt, und wirbelt, und durch die Zauberer aus Italien in Frankreich is gebracht worden, mag man auch wohl sagen, dass zu dem (dass solcher Wirbeltanz voller schändlicher unflätiger Geberden und unzüchtiger Bewegungen ist) er auch das Unglück auff ihm trage, dass unzählig viol Mord und Missgeburten daraus entstehen. Welches wahrlich bei einer wohlbestellten Policy ist wahrzunch-

men und auff allerscharffeste zu verbiethen.»

Astfeliu scrie Pretorius în a doua jumătate seclului al XVII-lea, însă deja prin 1594 tot în un astfelu de ton s'a declarat Ioan Münster în scripta lui intitulată: *Gottselige Tractat vom Ungottseligen Tanze.*» Cu toate acestea volte este de a se considera ca strămoșul jocului de cere [(horă) (Rundtanz)] a germanilor.

Nu numai, ci s'a împămîntenit și în Polonia, dând naștere mazurcii.

Ce s'a întâmplat în Ungaria? cu atât mai virtos îi putem presupune existența deodinioară, căci și azi există ambele.

Cași celorlalte fără soț, așa și la aceste afinitatea musicală să manifestează în inchiere.

Courante-le.

Și acesta e cu tact fără soț, și de aceaș construcțiune cași celelalte, și inchierea lui stă foarte aproape de cea cu soț. — E caracteristic, că se începe cu azris, și se găta tot cu acelaș, adeca începutul și sfârșitul cade pre-tactul grav.

Intr'aceasta ce e drept se unesc scriitorii dicționarelor — înțelegând aici și pre Rousseau — însă la virtuozi de lyră ce atinge mai virtos începutul, de nu mai multe, dar toemai atâtea esemple aflăm și referitoriu la tactul mai ușor, adeca la auctat.

După Rousseau pentru acea să numește courante, deorece nici într'un joc nu trebuie atâtea preumblat dintr'un loc într' altul. Mișcarea e moderată, și pre aria jocului seu îndatinat a cânta și poesii. Ce e drept din us a eșit de demult, însă musica lui în mânilor lui Sebastian Bach au ajuns la o perfecțiune ne mai ajunsă.

Chorea.

Virtuozi de lyră ce se foloseau de l. latină astfelu se îndatinau a numi hora (joc în cere), și încă după naționalități: Chorea anglica, polonica etc.

Chorea a trebuit să fie în oarecare înrudire cu *branle*-ul (brăul), deorece jucau în cere și probabil că prinși de mână. În pașii de joc a trebuit să fie oarecare proprietate națională, altmintrea nu l'ar fi numit după naționalități.

Atât chorea engleză cât și cea (jocuri preumblate) polonă au fost de timp bine membrate și cu soț, și mai virtos față de englezi putem ezice identitatea inchierii cu jocurile de mai înainte cu tact cu soț.

Musica de curte maghiară în toată privința simpatisează mai virtos cu chorele polone, și încă atât ce atinge stilul, cât și ce atinge dispusețiunea acea musică de curte, care a început a lua atare direcțiunea. Notez însă, că după-ce nu dispun de date dincoace de seclul al XVI-lea, această hypotesă să poate argumenta numai prin musica de curte născută la începutul seclului present.

În colecțiunea (1603) lui Besard aflăm opt (8) chore polone, a căror auctor e Diomede Cato, virtuos italian.

Despre Diomede numai atâtea știm, că e de naștere din Veneția; trăind pe la finea seclului al XVII-lea a fost unul dintré colaboratorii lui Besard. În viața lui a jucat un rol mare polonia, care la mulți artiști străini le-a dat până. Diomede a trăit la curtea unui nobil, aici a avut bună ocaziune de a studia musica polonă. Că scrutarile și le-a știut folosi bine, documentează 8 chore ale lui, dintre cari fiește care reoglindează fidel naționalitatea polonă; dar fara de accasta mai documentează și despre falentul seu poetie și cunoștințele lui basate referitoare la armonia, precum și despre manuarea perfectă a lyrei într'atâtea, încât unele duriții (precum și a celorlalti virtuozi) trebuie să le atribuim mai mult manuării tehnice a lyrei.

Am văzut deja, că cei vechi pe toată aria de joc au cântat și text; ce atinge chorele polone nu pot respunde nici cu da, nici cu ba. Cumcă însă Polonia și înainte de seclul al XVI-lea a avut jocuri de cere (hore) mai mult po-

porale, ce difereau de ale lui Diomedé, nu s'a poate trage la indoienă.

Acela e fapt, că acest joc, după numele de unde și-a tras originea, l'au numit *kolomyjka*, adică joc în cerc. Kolo adică atâta înseamnă cât cerc.

Polonii au numit kolo acel loc de lângă Varșovia, unde odinioară, în muzică bine dezvoltată *nye pozwolyim* în zilele lor ferice se îndatinau aș alege regele. Însă *Kolomyjka*, ori *Kolomea*, dela care și-a căpătat numele jocul respectiv, e o cetate parte de răsărit de meazăzi a Galiției lângă apa Pruthului. Acest joc în cerc deja din timpurile celea mai vechi e început a apărea aici, cași jocul național a ruthenilor locuitori în jurul orașului, care își are originea dela locuitorii din munții vecinași, dela rusneicii numiți *huczu* sau *huczulj*, cari deja înainte de creștinism au locuit acolo parte în calitate de păstori, parte în calitate de hoți.

Acest joc s'a lătit dar în Polonia, și apoi de aici mediat sau imediat dela *huczu-rusneicii* locuitori în marginile țării s'a lătit și în Ungaria și Transylvania, într'o așa măsură ca *Kalamajka* probabil că în unele locuri a trecut și în praxă, car ea euvint în limba maghiară a rămas până azi. Astfeliu stând lucrul, euget de a se putea ierta greșala dicționarului Mendel, adică să *Kalamajka* o zice a fi danț maghiar național.

Oare slavii din partea sudică încă din isvorul *huczulj* si-au luat jocul *koloj*? sau întâmplarea înțelesului euvintelor identice? Nu voiese nici a afirma, nici a nega; dar e secur, că și *koloj*-u lor e din două timpuri și și în altele e afin.

Foarte ar greși acela, care ar voi aș forma un tablou referitoriu la *huczu*-l vechiu sau la vechiul joc în cerc a cetății mai târzle *Kolomea*, și'n stilul chorei lui Diomedes. Pre la începutul seclului al XVII-lea chorele lui Diomedes deja într' atâta is de moderne, de cavaleresti, întru cât s'a îndatinat a să schimba în decurs de veacuri o familiă nobilă, a carei protopărinti oarecândva au fost păstori ori bichieri. Nici nu'mi trēbue să

zic, ă causatoriul schimbării acestui joc a fost cultura generală Europeană pre-terrenul musical. Ce e drept n'avem date pre aretarea vechii *Kolomyjka*, însă e mai mult decât probabil, că dacă aceasta doină de joc e natul timpurilor înainte de creștinism, așa atunci a figurat sub alt nume, până atunci, până când în orașul *Kolomea* s'au înlocuit traista și băta de păstoriu cu insignii de civi. Nici la aceea nu putem respunde: că oare în care seclu s'a întâmplat și cum a fost formațiunea? Însă e foarte probabil, că până când polonii respective virtuozii de lyră în seclul XVI--XXII l'au introdus în saloanele Europei, până atunci în regiunile *Kolomei* au ramas și în calitate sa originală.

Afară de aceea, că în aceasta presupunere ne întărește natura lucrului, pre lângă aceea documentează și o colecțiune din începutul seclului present. Aceasta colecțiune polonă conține și *kolomyj*-i, și încă redând bine prin acompaniare de clavir rolul cimpoiului. Sunetele doinei is atât de simple, și mișcându-se în continuu pre scriitoriul tonului fundamental, ma în inchiere câte odată lipsându-i și tonul preponderant, is intrată de monotone; cu gradurile de pătrar amplificat, cari după Liszt aparțin caracterului principal al muzicii maghiare, su foarte duioasă; în dispusețiunea aperată prin *nye pozwolyim*-ul cimpoiului umflat bucuria lăntuită e atât de înfricoșată, încât luându-le toate acestea în considerare, il pot arăta cu toate securitatea, deși nu vechiul *huczuk*, dar spre caracterizarea jocului vechiu a ruthenilor din regiunile *Kolomea*.

Chorele polone cu ambițiune aristocrată pot desconsidera aceasta afinitate, însă fără să o poată nega aceasta, ce să manifestează parte în rhytmi, parte în puternicia pașilor bine măsurati și în inchiere. Cu închierea tristă dela mijloc, care aici o cauzează numai un pătrar amplificat, chorea nobilă nu s'a putut înpretini. Astfeliu nici muzica de curte maghiară, cu toate, că gradul amintit

cu esecțiunea închierilor sau împămîntenit și în musica maghiară.

În Ungaria odinioară kalamajka a fost joc plăcut înaintea domnilor așa cași naintea țărânimii. Așa să vede că jucătorii jocului huczuj l'au adus în modă, de unde în limba maghiară și e în us comun cuvîntul, despre ce espresionile *uezu neki, uezu rajta*, documentează îndeajuns; dar e usitat și în poesia populară, de ex. la secui: «*Uezu bizony meg-érett a megy*»; «*Uezu bizony gyöcs ingösem*». Toate acestea mai virtos în joc le folosesc ca strigate spre încurajare «*Öveg Gradualja*» lui Geleji Katona ne aminteste despre placerea ce o cauza odinioară cimpoiul. Michail Cserei însă astfelu graieste în însemnările făcute la opul «*Metamorphosis Transilvaniae*» alui Petru Apor: «Am văzut, când a picat principele cu principeasa; domnii toți s'au seu-

lat atunci, și de câte ori s'a învîrtit principele cătră ei, domnii totdeauna și au plecat capotele. Prea plăcuta muscă i-a fost cimpoiul; a jucat în mod unguresc, foarte bine și frumos; de abia putea să vadă cineva cum își ridica picioarele în joc».

Spre întregirea lui Cserei cu dreptul putem afirma, că acest joc a fost kalamajka, deoarece jocul ce'l mai natural și mai plăcut a fost kalamajka.

Încă numai un cuvînt.

Până acum am crezut, că aceasta musică e de origine română; acum însă ne-am putut convinge, că musica română își trage originea de aici.

(Va urma)

Ștefan Bartalus.

CEL DIN URMĂ STĂPÂN AL UNEI CURȚI VECHIE.

III.

Deminețele ce urinau după de — aceste nopți erau cele mai neplăcute. Ba să temea de moarte și avea mare frică de acca că cu el să va stînge familia lui străveche, căci despre unicul său fiu, care servise în oastea maghiară dela finea revoluțiunei nu știea nimic; de ne-numerate ori îl plîngea când a căzut, când ea prisoner ori ea morbos. Unica sa fiică la o cumnată a sa văduvă a unui general pensionat, carea încă înainte de asta cu doi ani o dusă cu ea la Viena ca să mai vadă lume și să se deprindă în limba germană. El o lăsasă însă numai pre câteva luni dar dând timpurile cele rele, să închisă granița și de — atunci apoi nu a mai auzit nimic despre dînsa. Seriea în toate părțile, când după fiică când după fiu, când văduvei, când prietenilor săi, în toată săptămîna trimitea de douăori la postă să vază dacă nu are epistolă, dar' toate înzedar. Ștefan

totdeauna să înturna cu mîna goală primind drept răsplată câte injurături toate, precînd de i-ar fi adus și numai una, bucuos i-ar fi dat toată dobînde de pre luna magistrului postal.

Cu ocațiuni de aceste apoi toată ziua vorbea numai despre pruncii săi, laudînd când pre «micul Géza» care cu toate că acum avea 19 ani, ear fetița 16, ambii încă tot cu porecla de «micuțul» și «micuța» erau titulați. Din Geza — cugeta sormanul părinte — între alte împrejurări ușor putea să vie și de vicecomite, Ștefan mai bucuos l'ar fi văzut însă de general căci îl vîzu ce bine îi sta ca oficier călărind mai bine ca toți colegii lui. Elisabeta trebuie că s'a făcut cea mai frumoasă fată de pre Tîrnava, dar nu numai acolo ei în tot Ardealul nu-i fată ca și dînsa și că ori care conte s'ar putea mîndri cu ea; altcum a văzut el cum îi ochea cu ocasiunea unui marshall fiul cîmîtelui barîm că atunci abea avea patrușprezece ani, apoi acela

știea că ce plătesc fetele căci era cel d'întai cavalier în Cluj. Rar poți afla doi copii așa înțelepți și bravi. În astfel de convorbiri apoi se începau cum se cade, domnul uita că stă cu servitoriul de vorbă și că nici azi nu i-a adus epistolă; servitoriul de altă parte se bucura că vede pre domnul său liniștit și îl mângăia sperând alte zile mai bune. În simplitatea sa naturală vorbea atât de intim, așa de eu convingere îi spunea că Dzeu nu lasă pre cei ce se încred în densusul și că atunci dă bine omului când nici nu sperează, car Radnothy îl aseulta cum aseulta oare când predica preotul său iubit. Incepea a spera apoi bătându'l pe umăr îi zicea: «— Dzeu audă-ți rugăciunea și ne-mai deo și noaue vre-o zi bună.»

Ceace a dorit, în parte barămi, s'a și întemplat, căci într'o bună demineată vine Ștefan tot intru'n suflet strigând în gură mare că aduce epistolă, da încă nici nu uoa fără doauă. Radnothy le apucă repede dar nu cuteza a le desface. Să uita la adresa — titula de vicecomite lipsea, predicatul obicinuit nu era acolo. De atâtea luni această e prima epistolă și nici asta nu-i adresată cum trebuie. Mai-de-mult căpăta câte 2—3 pre fie care zi dar' fiecare era adresată cum se cuvine, car el totdeauna scriea pre euvertă: «primită: die mensis» Și acum se intinde după foarficele de hârtie dar nu erau la locul lor vechiu, cea ce car' îl mânia.

În fine desface epistolele. Una era scrisă de văduva generalului jumătate nemțește jumătate ungurește, din care pricepu cu greu mare atâtea că în Viena aproape un an întreg nu a fost comunicație postală cu Ardealul. Epistotele lui numai erile-a căpătat zece de-o-dată căci erau rău adresate pentru că ea nu așezut numai în Viena ci când în Graz, când în Salzburg; regreta mult moartea surorii sale carea de sigur a fost rău grijită căci în tot Ardealul nu o ceva doctor de doamne-ajută; la vară va sosi la el cu Elisabeta și va șede până'n finea lui Octobre.

Copila lui încă îi scria pre cum urmeaza:

lubite tată!

«Mă-am năcăjit mult pentru moartea mamei — — pre tata il amintim des — — trimite-mi ceva bani — — earna trecută am cheltuit mult pre costume de bal — — acum în trebuiese pentru primăvară și vară — — de altă dată îți voi scrie mai mult — acum nu am timp — — chiar mērg în un *soirée dansante* — — acolo va fi și căpitanul Kahlenberger — — un om foarte plăcut și tare de petrecere. . . .»

te sărută

Elisabeta.

P. S.: Tată nu-ți uita de bani

Id.

Cealaltă era datată din Milano, și așa se vede o scriea amicul fiului său cu care a fost de-o-dată înrolat. Toată încunoștiințarea mergea într' acolo că Géza e de mult morbos pentru aceea nu i-a putut scrie — dar har domnului — a trecut preste periclu și la tot casul n'ar scriea . . . vr'o-doi bani!

De-o-parte se bucura căci cel puțin avea ceva știre pozitivă, de altă parte însă se năcăjea că nu-i descriu nici unul amănunțit starea lucrului. În epistole nu-l mângăie nici cât de puțin, nu arăta nici un pic de iubire și alipire ei îi trimis un avis simplu. Receti ambe epistolele mai de multe ori, le scutură de porozău, dar' mai mult totuș nu putu afla. «—Scumpul meu Gezucă — zicea cetind epistola din Milano — mult ai mai tras!» Pre epistola cumnatei sale însă se năcăjea mult.

— Ei, așa-i cu totul altă fată. Mămăsa moartă, fratele său morbos; tatăl ei ajuns la sapu de lemn și ei îi stă capul la draeu, joacă și-ș petrece. Abeam scrie vr'o patru rënduri și zice că nu are vreme căci se gată de bal unde o se-și petreacă cu un:

Egger-berger Schossberger

Și un prost Kahlenberger

Pre semno a uitat că cui îi scrie căci nici nu scrie: sărut mâna, aseultătoarea

dtale fică, ei fireăleste acoloa : te sarută !
 Vezi ! Vezi ! unde-am mai putut ajunge !
 Toate's resturnate, toate's schimbate până
 și inima pruncilor. De bună-seamă cum-
 nată-mea a stricat-o. Oare cum am pu-
 tut-o lăsa să meargă cu dânsa ? Înzădar
 . . . așa'nîi trêbue !

Sërmana Elisabetă, amar a mai ne-
 bunit-o cea hărăcă batrână, flusturată, aia
 care și la batrânețē încă poartă vucle cât
 colea. Apoi ce-mai știi vorbi, că'n Ardeal
 nu-i nici un doctor de treabă, auzi acoa-
 lea. Pre semne ei nimie nu-i place ce
 nu-i vienez. Sermana de ea, nici a fost
 frumoasă, nici cu mințe, căci și genera-
 lul numai pentru bani a luat-o. Cum
 nu seamănă cu mumăsa. Sermana ! de-
 ar trăi, acum nici capul nu l'ar durea.

Cu toate aceste însă făcu ce putu
 și trimisē bani atât ficulul sēu morbos
 cât și ficei sale cēei de-a balurilor. Dar
 cum ? cheltuielēle erau mari, venit puțin
 și așa trêbuea ori să vëndă ceva ori să
 iee împrumut. A lua împrumut a probat
 el mai de mult, dar abea putu căpēta
 câteva sute cu interese mari, căci Ardea-
 lul era cea mai sērăcă țară în privința
 banilor în urma tēmpurilor rele, ce-o tre-
 cut preste el. Acum tot mai făcu ceva
 pentru dēnșii, dar îi mai trêbuea și lui.
 Dătorășii lui de-oare-când dupăcē cu
 ocasiunea pustirilor contractele și obligă-
 ciunile s'au prăpădit și cei mai mulți nu
 voeau a ști de ele ; avocatul sēu ce e
 drept îi înprocesua, dar fiind-că abea
 acum să întocmeau tribunalele car cir-
 cumstările erau tot turburate să amēna
 mult și și atunci să putea aștepta un
 rezultat foarte dubiu. Deci n'avea în
 cătrău trêbuea să vëndă oare-ce ; dar'
 acum era întrebarea că ce ? Economul
 îi și face propunerea să vînză careta cea
 noaună și caii cei trei suri, căci accia s'ar
 plăti mai bine și apoi acum și-asa nu
 prea is de folos căci careta acolo-i în
 sură sērvește numai de cuițar galițelor,
 car caii rod cel ovēs scump chiar în-
 zădar.

— D'apoi dnule econom, eu cu ce
 voiu călători ? Il tūă Radnothy — au doar
 poftēști să prind bivoliū la trăsura ? Ori

doar' fēnul și ovēsul dtale îl mânăncă
 caii mei, de it pare așa rēu după el ?
 Cine-i cauza că să ruinează careta ? In-
 dată să leși să tocmēști șura car micuța
 Mányi să alungo la moment galițole de
 acolo. Încă despre asta nici nu am știut ;
 pentru-ce nu mi-ai spus numai-de-căt ?
 Aceasta tot e prea mult ca eu să știu
 mai prē urmă ce să întēplă în curtea
 unde eu sum stăpēn.

Economul — după-ce nu cuteza a-i
 aduce aminte că de când a venit acasă
 măria sa, nici odată nu a folosit careta
 și afară de aceea când ar avea de mers
 undeva : acolo i trăsura cealaltă carea
 încă-i destul de bună cu deosebire în
 tēmpuri așa grele ; car caii cei-alați încă
 is destul de frumoși — îi propusē vînde-
 rea unei bucăți de moșie de la o margi-
 ne a tablei sale pe care de mult o tot
 cere un vecin al lor.

— O Doamne ! . . . ce vorbești ? să
 vënd eu din moșia strămoșescă — con-
 tinuă Radnothy și mai aspru — pămēn-
 tul ael frumos ? Nici odată, căci trêbue
 să știi dragul meu că moșia nobililor nu
 e ca casa orașului care o poți vînde când
 la Ihal când la Pal ; aceea o căștigată cu
 sânge scump, e sfântă, nu e a unui om
 ci a unei familie a carei cap așa trêbue
 să o lasē fiului sēu. Să o vënd eu chiar
 la acela care și la alegere de vicecomite
 totdeauna a votat contra mea ? Până-i
 lumea, mai bine să mor de foame ! De
 sine se'nțelege că i-ar plăcea să și
 completeze pămēnturile cu bucățile mele
 dar' nu va fi nimie din treaba asta,
 car alta ai lucra mult mai înțelepțește de
 nu te-ai asocia cu inimiții mei.

Economul nici acum nu cuteza a-i
 spune că ael pămēnt și în anul acesta
 a rămas nelucrat căci prefectul alungat
 nu-numai că nu l'a lucrat, dar' nici ba-
 rēmi în parte nu l'a dat nimērii ; fără îi
 făcu de nou o propunere că adecă să re-
 pareze căldarea de fiert vîners de prune
 și să vëndă vînersul sēu propriu în crăj-
 mă căci de sigur va avea venit îndoit.

— Ce ? eu vîners ? să mă
 bat eu finanții ? No de — aceste să nu
 te mai aud vorbind. Nu vezi că mă las

și de luba, numai și numai ca să nu miroasă după mine finanții. Oare cum și poți gândi așa ceva? eu . . . să fiorb vi-nars! Hm, . . . de-co nu mă sfătuești să mă fac și eu «Bezirker» căci voi avea și mai mult venit?

Economul tăcu, nu mai cuteza a vorbi până târziu. Radnothy însă se preumbla necăjit protestând contra dăroi nedrepte. Mai târziu când fu mai liniștit economul îi propune vindere pădurei.

— Ce? Pădurea cea frumoasă — strigă Radnothy — aceea ar' fi apoi chiar pradă diplomată. Ți-ai și uitat ca în luna trecută am voit a vinde o parte din ea, la vro 50 cară de lemne, și n'am căpătat decât preț de batjocură pre ea ear' acum crezi că vor da mai mult? Un econom bun trebuie atunci să vînda toate-cele când li-e timpul, când au preț, și să nu le lapede numai ca să capete bani. Tot-dea-una așa am făcut și nici odată nu mi-a părut rău.

Și avea drept; oare când (și poate și acum) era bun econom, dacă i-ar fi numai bunul așa cum a fost atunci dar ori din mânie, ori din necas, ori poate și din lenevie, confuzia continuă îl amărea mereu. Și acum abea se învoi în vinderea pădurei și deja îi și părea rău și se lega de alte planuri și când văzu că alt mod de scăpare nu este, era cu totul desperat! Credea că întreg comitatul numai despre el va vorbi, că ce econom slab e, cum își prădează pădurele ce nobil s'erîntoc, ce calie de viccomite care își mănji tot trecutul.

Din acest minut avea firma convingere că trebuie nesmintit să s'erăcească, pre încetul va fi silit a vinde tot mai mult din averea strămoșească, și nu o va putea preda fiului său neștirbită. Aceste cugete îi innădușeau bucuria ce simțise întru reafllarea pruncilor săi. Până acum, se temea că i-a perdut acum, dupăce i-a reallat avea frică ca nu-i va putea ținea conform rangului său. Câte cheltuieli îi sta înainte: ficia o de maritat fiul azi mâne majoren, la vară va avea oaspe pre cumnată sa carea trebuie primită cum-să-cade; tot cheltueli peste cheltui-

eli. Să pusă de nou pro lucru și încă cu atâta foc încât ce beata a' mai putut aduce economul la rënd el tot strică. Cu deosebire recăștigarea pămîntelor ocupate de curialisti nu-i eșea de loc din cap. Ce bine ar' fi acum să-i fie ear toate la loc ca mai de mult, atunci n'ar trebui să vînză pădurea apoi convingerea că pămîntul său e folosit de alții îi punea capătul.

Dar' oare pentru ce să merg eu la pără cu dēnsii? — zicea economului său — la urmă vor cugeta cei bezirkēri că nici nu am drept. Pentru ce. Ce e al meu al meu rămâne; îmi voi lua înderēpt ear pre aceia îi alung de acolo apoi meargă ei și părăscă. Advocatul meu știe'l draeu tot amēnă lucrul, nu vrea să se apuce de proces stāndu'm tot cu acea înainte că să așteptăm până să va mai liniști puțin lumea ast' întoarsē. Pentru-ce să aștept, să mai mân încă apă pre moara lor? Pâna-ı lumea. Ei trebuie să aibă respect de mine, ați perde autoritatea nu e permis. Înțelegi dnule econom: noi pentru acea nu avem pace căci nu te precepi la treburi de aceste, dar' le voi arēta eu că tot acela sum care am fost. Ai să mergi la domnia-lor și să-i admoniczē prietinește că în decurs de trei zile să se șteargă din bunul meu ori să plătească datoria de pân' acum și să se presinte la facerea de contract nou alt cum e de adevērat acca că mă cheamă Radnothy.

Cine nu cunoaște referințele Ardealului de atunci, cu greu își va putea esplica necasul lui Radnothy.

Nobilii ardeleni adevă erau încă afară de jobagii de rënd și altfel de oameni cari se mânau acestora mult dar, nu se puteau pune chiar în o categorie cu dēnsii. Ei țineau așa numitele «moșii curiale» (uncle pămînte de-a nobililor) în arēndă. Acestia apoi încă erau de diferite clasē pentru-ce apoi erau numiți când *curialisti* când *hurubași*. Plăteau numai darea capului ear pentru moșie ori făceau zile de lucru, ori servițiu regulat ori plăteau arēndă respectivului nobil. Cu ocașiunea desființarei jobăgimei, re-

lațiunile curialiştilor au rămas să 'nțelege tot acelea însă cea mai mare parte dintre dênşii nu voeau să ştie de acea, ei ce le-a fost dat în arândă au ținut ca propriu a lor, căci nu putem pricepe că pentruce să nu fie și ei liberi de tot ca jobagii. Mai astuți erau în treaba asta curialişții români. Aceasta stare pre la 1850 era încă în floare căci guvernul lui Bach nu se prea păzea cu vindecarea reului ce domnea, ear officialii părtineau mai mult pre curialişti, decât pre nobili pre cari îi îndrumau mai totdeauna la tribunal. Ahea mai târziu începe a-se regula și afacerea aceasta dar' de încetat nici vorbă, din contra încă *continuu da naștere la câte procese toate nutrind, ba sporind chiar frecările pornite între români și maghiari.*

Radnothy avea mulți curialişti de acestia mai toți români căci jumătate satul era român. Intre ei se ținea și grădinariul său de odinioară pe seama căruia abea înainte de asta cu patru ani redicasă o casă nouă adaugându-i încă și un loc arător. Pre acesta avea mai mare pic nu numai că a înșelat mai mult ca toți ceialalți fără cu deosebire pentrucă a înșelat pre econoama lui și a luatu-o de nevastă lipsîndu-l astfel de dînsa. Afară de acea îl suspiționa că cu ocașiu-ne pustîirilor a lucrat pre o mână cu revoltanții și în legătură cu econoama au ascuns cine știe câte. Cu acesta ca cel mai puternic dar tot-adață și cel mai nemulțămitor, voi a da esemplu celor alalți și după ce trecură ce o trei zile trimisă pre Ștefan la el să vază dacă a eșit din casă ori ba?

Ștefan se 'nțelege implini cu mare plăcere acest mandat, făcut chiar pe placul lui, căci nici el nu putea suferi pe grădinar de când i-a luat pre econoamă de sub nas (pe care își pusesă și el ochiul.) Repede și întoarsă cu o gură ca acea că grădinariul nu se casă dar încă l'a întrebat că vare măriia sa domnul Radnothy a nebunit de poștește așa ceva; pământ, casă, etc. sunt ale lui, el plătește dare după ele; ce cugetă a trecut

ce-o fost, și el e domn ca și Radnothy nu e nici o deosebire între dînșii.

— No fătul meu o să vedem; numai mâne va fi acea că le voi arăta eu cu cine au de lucru — erupsă infuriat Radnothy — dta nu spune nimênui nimic ca nu cumva să audă grădinariul fără grij ca mâne demineată toți sêrvitorii să fie adunați în coridor să capete vinars din destul, ear dta dormi după amiaz ce ai de dormit ca să poți sta la noapte sus să mă trezști dos de minoată. Grij și de acea ca economul să nu lipsască.

În zori de ziuă coridorul era castru întreg. Ștefan avea o bătă de fer, bouarul o furcă de fer, bivolariul o altă bătă, vizitiul aseuța o lopată de fer, ear sêrvitoriul își indrepta o coasă. Radnothy încinsă o sabie ce-o aflasă în pod cu carea oare când se ducea la ședințele comitatensă. Ca ori care bun comandat își încurăjea oastea umplându-le păharăle și dojeniad pre econom care tot meru zicea să nu-ș facă de lucru de unde n'au. Radnothy însă era ear în elementul său, se credea ear în fruntea «brachiului» comitatens al cărui conducător în timpul cât fu vicicomite tot meru el a fost. Chiar pentru acea era cu voie, ba facea chiar glume si-i părea că aceasta e unica zi semină de când a venit acasă.

După multă pregătire și planisare pleacă cu toții. «Avantgarda» o forma cănele dela curte, după el ofieierul: Ștefan, ear la urmă comandanții Radnothy și economul care numai cu mare groază luă la mână o bucată de lemn. La culină mai capătă și «reservă» pre econoamă și mica Mányi a căror armă era... limba. Cu cât ajung mai aproape cu atât mai mult seadea posta de sânge. Bivolariul își adusă aminte de înprejurarea de tot nefavoritoare că grădinariul are pușcă, bouarul însă spunea că are și pistoale, ceace pre sêrvitor îl adusă în perplexitate. Ba și Ștefan era convins despre fapta că: ce bine ar' fi să nu aibă grădinariul armele de loc. Dar acum era târziu căci cănele și începuse atacul, în călîrându-se cu căni grădinariului la bă-

taie, la ce Radnothy dădu semnul de atac spunându-le tot-adați că de pușcă nu au ce să teme, căci eu acea pușcă numai odată și mai mult nu, dar' și atunci dacă te arunci repede la pământ, nu-ți strică apoi când te scoli, e pace de cel-ce-a pușcat.

De ce sau temut nu auscăpat. Grădinariul trezindu-se din somn la lătratul cânilor eși în ușă cu pușca în mână și le spusé verde că care face încă un paș, e culcat la pământ ca un câne rău, și întinzînd pușca începu a-i lua la țintă.

Servitoriul fu cel dintâi care spăriindu-se se aruncă la pământ cea-ce adusé aripile trupei în confuzie căci ceialaltă, uitându-ș de apucătura strategică pornese fugă și să răstoarnă preste el. Conducătorii au stat ce e drept locului dar s'au încăierat unul de altul. Radnothy își scoasé sabia și voea să năvălească asupra grădinariului. Economul nu-l lăsa și așa toată treaba era stricată, de nu se întimpla ceva neprevăzut:

— Pentru Dzēu ce faci — pune joș pușca — — doar' nu vrei să omori oameni! strigă în gură mare nevasta grădinariului care eși să vază ce-i».

— Du te de-aici, acesta nu-i lucru femeiesc, îi răspunsé grădinariul împingându-o în lăunt.

— Nu-i vorb , mai bine mă omoară! Adă pușca'ncoace . . . vrei să te face ucigaș? tu? ucigaș! striga cât putea punénd mâna pe pușcă.

— Uite-uite. Lasă pușca căci doar' știi că nu-i plină, ba nici nu-i a mea că-i a notariului, a lăsat-o azi aci să o ducă la reparat — o liniștea el.

Auzînd aceste, vitoaza noastră trupă se reculesé la moment, Ștefan rușinându-se mult pentru nesocotita-i fugă fu primul care căpăta curaj, cei alaltă îi urmară și'ntr-o clipă încunjurară pre grădinar care încă tot cu nevastă-sa avea de lucru. Acum să făcu un sgomot asurzitor. Ștefan să lupta cu grădinariul a cărui spate urlau sub pumnii bouariului. Grădinarița îl edica pre acesta cu o mătură strigând, injurând și plângând de necas. Bivolariul cu gura s'a înlocua tu-

nul de asalt. Econoama injura pre grădinarița foasta s'a antecesoră. Mica Mányi întru-una tot striga: «vai de mine, numai pre mărița sa de mi l'ar lovi.» Căni din vecini să adunasé și făceau un sgomot mare, economul care numai apăra Radnothy suspina din când în când: «oh doamne ce va fi din asta!»

— Acea va fi domnul meu — îi răspundea Radnothy — că ne vom recupa ce-i a nostru dând un exemplu celor alaltă. Aruncați-l afară pre mișălul, — continuă cătră luptători cu tot ce are, mobile, haine, mucre, copii, să știți că acel care'l dă mai repede afară îi va fi succesor în casă.

— Îi plânge-o mărița ta asta, strigă grădinariul care smuciindu-se sări drept înaintea lui Radnothy — așa te'neure în un proces de toată averea și-se-va strecura, car mărița în temnița îți vei sîrși zilele, se-o știi!

— Ce? Talhariule, hoțule, încă cu tezi a me amenința? strigă Radnothy și-i măsură una cu sabia.

— Vai! Ucigașule, m'ai rănit, m'ai făcut nefericit pre viață, ajutor, ajutor! striga grădinariul în gură mare bucurându-se că e sângerat, alergă în sat resculând poporul mersé la notar de făcu arătare ear acesta'l pune pe trăsură și'l trimite la doctor, ear el grăbi a liniști pre săteni cari începuseră a-și căuta mai câte-o furcă, câte-o coasé etc. românii pre partea grădinariului ear vre-o-cățiva unguri pre a lui Radnothy.

— Am zis eu că asta va fi rezultatul! zicea Economul.

— Ce-ai mai spus și dta ori nimic ori ceva prostic. Ce va fi din asta? Dar acum is două zeci de ani când mi-am ocupat pământul cu jobagii înarmați ce-o fost? Știu eu legea, de acea am servit atăla vreme statului; nobilul is poate apăra curia cu propriul său sânge, poate respinge chiar și brachiul pentru acea are de-a stânga sabie; apoi cum să nu poată alunga pre un șervitor din moșia lui proprio.

— Acea a fost, dar' a trecut! — observă Economul.

— Atunci, atunci; doar' nu s'a răsturnat lumea așa că să'mi iea și curia? Mi-au luat jobagii, bine, plătesc dare, fie; dar' ml-ar plăcea să ved eu pre acel advocat care îmi va lua curia mea proprie. Î voi arăta eu ce-i logea. Cu un om care cunoaște legile nu isprăvești cu una cu două:

Intre aceste tot avutul grădinariului ajunsese în mijlocul drumului. Grădinărița își plângea zilele căci ea era cauza, dacă lăsa pro grădinar să puște nu se'n-templa nimic; nu rămânea văduvă și desperată să aruncă în brațele lui Ștefan care reamintindu-și cele trecute le scoase cu blândețe afară. Ceialaltă au scos mobilele ear Mányi și econoama au adunat tot ce a fost furat din curte. Cât bați două tot ce avea grădinariul era în mijlocul drumului spre mirarea sătenilor cari erau infuriazți și pre cari numai prezenția notariului îi reținea dela atac. Unul întindea un grumaz de-un cot, ceialalt căsea o gura cât o șură, al treilea

zicea că pro măria sa la umbră il va apuca sara, al patrulea se bucura că i-au căzut coarnele și grădinariului, al cincilea zicea că el singur bate toată sêrvitorimea curtei. Muorile mângăeau pre grădinărița ascultând și întrebând toate detailurile întâmplărei. Una o chema pre ea, ceialaltă mobilele; a treia zicea că se rămăie toate așa pâna va sosi comisariul. Cu un cuvint tot satul ferbea, la tot gardul lâtra câte-un câne, in fiecare poartă plângea câte 3—4 copii.

Radnothy din toate aceste nu auzi multe. Era deplin satisfăcut vîzînd că sătenii se tem să se achețe de ei și atribuind aceasta auctorității sale susținute, le ținu o vorbire declarîndu-le că fiecare curialist așa o se pățaseă apoi înștalând sêrbătorește pre bouar, se întoarcă triumfător acasă se iec dejunul.

(Va urma.)

(Din ungurește.)

Paul Gyulai.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CUVINTELE ROMÂNE ÎNPRUMUTATE DE LIMBA MAGHIARĂ.

(De Iosif Szinnyei.)

(Urmare.)

Alamázia: vinars [*pálinka*]. «Gyere *alamáziazni*» [folosită prin comun. Tatháza c. Sătmăruului. Nyr. XVI. 95.] — rom. *arămeasă* [weingefäss (von 1/2 oca) Șăineanu]. Din cuvîntul român mai întâi s'a format în ungurește denominalul

¹ Din numărul trecut a rămas următoarea notiță:

Afonya. Spre întregirea articolului din numărul trecut și completarea câtor-va erori trêbue să mai adaug următoarele. Am rătăcit atunci când am afirmat că *y* final rutean e un atare semison ca *u*, *i*, *u*. Rutenii noștri — după observarea ce'm făcu Oscar Asboth pre cale epistolară — esprimă pre *y*, în diferite moduri între cari să află și atare formă din care chiar așa putea deveni ungurescul *a* cum s'a format din românescul *ă* [vezi dicționarul lui L. Csopcy XXVIII. p. 7]. Afară de acea formele rutene *afeny*, și *afena* nici nu au însemnări diversă căci

alamáziaz [a. *poharaz*] a cărui înțeles este: a lucra cu vasul cu vin = a goli vas de vin [bort iddogál, borozgat] devenind mai universal să făcu iddogál' și de aci restrîngându-se la obiect: «pálinkázik». Pre calea abstracțiunii s'a format din

cea d'întâi e pluralul cestei din urmă. Deci aserțiunile aduse de mine contra împrumutării cuvîntului *áfonya* de la ruteni, cad. Cu toate acestea însă, după-ce în slavism nicării nu aflăm forma *afena* decât la ruteni, im susțin și mai departe aserțiunea că cuvîntul *áfonya* il avem de-la români.

Asbóth mă face atent și la acea, că — dacă își aduce bine a-minte — în Sibiu la *áfonya* nu-i zic *afnă* ci *afună*. Știricînd starcă lucrului de-la profesorul sibian Stef. Székely am și căpătat știre că în adevăr acolo cu *u* esprimă cuvîntul din cesțiune [*afună* plur *afune*]. Nu știu că în Ardeal mai folosește — se încă aceasta formă pre udeva ori nu;

verbu *alamázia* substantivul *alamázia* a cărui însemnare este «pálinka» după analogia formelor: *boroz*: *bor*, *söröz*: *sör*, *pálinkázik*: *pálinka*. Cum că l. română a fost împrumutătoare adevărată noi am luat dela ei, este lucru hotărât căci cuvântul *arămiasă* să ține de tezaurul original al limbei române, fam.: *aramă* cuivre [lat. *aeramen*; ital. *rame* span. *arambre*, *alambre*; portug. *arame*; franc. v. *araim*; franc. n. *arain*]; *arămar* [ital. *ramiere*]; chaudronnier: *arămărie* [ital. *rameria*] chaudronnerie; *arămiu* cuivre, *cuivreux*, de couleur de cuivre; *arămos* cuivreux; *arămuri* ustensils en cuivre [Cihac I. 14.] La schimbarea lui *r* în *l* [*arămiasă* > *alamázia*] avem: *früstök*, *fröstök*, *fűrüstök*, *föröstök*: *flöstök*, *fölöstök*, *fölöstököm*; *gyarapodik*, *gyalapodik*; *fanyarodik*: *fanyalodik* etc. [datele comprobatoare se vor afla în noul dicț. dialectic].

Árdéj [Hétfalu com. Brașov la Frid. Hoffmann; *árdé* Brașov Fr. Hoffmann; *árdél* (?) Tatrang com. Brașovului Nyr. II, 476; *árdély*, *árgyěj* Hétfalu com. Brașov Fr. Hoffmann]: paprică — ital. *Árdéj*: das paprika, der rothe (spanische) pfeffer (Barcianu): capsicum annuum, poivre rouge [Cihac I. 15.]. Românescul *árdéj* aparține fam. verbului *ard*, și pentru noi e cu totul indiferent că oare corespunde aesta lătinescului **ardivus* [deci propriaminte = *arzător*] după cum crede Cihac, seau este formațiune română după cum susține Hașdeu. Pentru noi e destul faptul că acest cuvânt în l. rom. are o familie estinsă [*ardere* (égés, égetés), *ardent* (égű, tüzes), *ars*, (égett), *arsură* (égés. seb.) etc.] cea ce dovedește că acesta încă aparține tezaurului de cuvinte origi-

nale a l. române și că în dialectul ciangăilor din Hétfalu numai de acolo s'a putut strecura.!

Edelspacher nu cunoaște decât forma *árdél* comunicată în Nyr. tom. II. pag. 476 și referitor la transformarea lui *j* în *l* numai aceste le amintește: «*pípa*, *pípa*: *pépa*; *sziv*, *szij*: *szily*, *szél* etc.» [Nyk. XII. 95.] care esplicare însă nici decât nu e suficientă. *J* final, la cuvintele luate dela români nici odată nu se proface în *l* [d. e. *butoj*, *cukoj*, etc.] și în secuime preste tot nu aflăm — după cât am eu cunoștință — eșemplu la o atare schimbare a-lui *j* în *l*. Chiar pentru acea forma *árdél* nu'm păru curată și știricind despre starea lucrului profesorul brașovean, Frid. Hoffmann im adusă la cunoștință că forma *árdél* în faptă nu-i cunoscută și că numele papricii în Hétfalu este *árdéi*, *árgyěj* și *árdély* [? *ly*] în Brașov însă *árdé*. Cu privire la formele *árgyėj* și *árdé* cred de prea de ajuns dacă amintese eșemplele: *predikál* > *prégyikál*, *karěj* > *karé*; de-oare-ce aceste sunt niște transformări destul de simple.

Armurár: rom. armurar [1. marhatályog, 2. marha-tályogot gyógyító növény (Kapnikbánya și jur Nyk. II. 373 «oláhos szó»)]; épaulure, épirootie [Cihac I. 16.]; sorte de maladie bovine: épaulure (Hașdeu). Acest cuvânt să ține fără îndoială de tezaurul cuvintelor l. române. [rom. *cuisse*, *gigot*: lat. *armus*; *armur*, *armure* épaules d'un animal: lat. **armulus* Cihac, s'au abstras din pluralul cuv. *arm* după analogia lui *armur*, precum crede Hașdeu.] «Deci noțiunea «*tályog*» a cuvântului acesta — zice Edelspacher Nyk. XII. 95 — arată un înțeles transmis căci e foarte probabil că la început nu a semniat decât acea inflătura (!) care să obicinuește a-să face pre «*épaulure*». E lucru foarte natural că poporul botează cu acelaș nume și specia de plântă carea o do leac contra acesteia». — La aceste numai atâta mai adaug, că ambe transmițerile s'au efectuit în l. română căci cuv. *armurar* nu înseamnă numai morb de vite, ci și «*cardanum marianus*, *silybum*, *mariondistel*» care plântă e folosită

atâta știu că în România nu folosese decât forma cu *i*, și, prin dicționare încă numai aceasta formă o aflăm. Despre forma *afinut* am putea presupune că românii l'au împrumutat de-la noi dacă nu s'ar opune acestei păreri faptul, amintit și în rândul trecut, că românii la cuvintele împrumutate de-la noi au pastrat tot-dea-una pre *ny* la mijlocul vorbei. Părerea mea este că *afinut* nu-i decât o varietate dialectică a cuvântului *afină* născută ori prin schimbarea de sinestătătoare a-lui *i* în *u*, ori sub influența cuvântului unguresc *afonya*.

de popor la vindecarea *armurar*-ului [vezi Haşdeu 2. *armurar*].

Arnics, arnyincs: bumbac colorat [Tatrang com. Braşov Nyr. II. 476; Hét-falu M. Ny. v. 346] — rom *arnici*: fil de coton peint (Haşdeu), das gefärbte baumwohlgarn (Bărcianu, Şăineanu). Şăineanu e de părere ca cuvântul *arnici* este [vezi Elemente turceşti în l. Româna. 116.] împrumutat dela turcescul: *al-rişte*, bumbac roşiu. Haşdeu arătând că aceasta deducţiune e greşită numără acest cuvint ca aparţinător elementelor limbei române [Etyrn. Magn. Rom. II. 1722]. După părerea lui *arnici* nu e altceva decât o derivaţiune a cuvintului **arn* [= lat. v. *arna* «agnă» (Festus), grec. v. ἀρνός, grec. n. ἀρνίς] şi înţelesul original al cuvintului este «de-a mielului, proveninte dela miel» [agnelin, provenant d'agneau]. Dar' nici asta deducţiune nu se poate primi deoarece aflăm contraverse şi cu privire la înţeles' şi cu privire la formaţiune. *Arnici*-ul (etimona) cu greu v'a fi putut fi «de-a mielului, proveninte de-la miel» însemnând «bumbac». Dar' aceasta încă ar fi cum ar fi; Haşdeu însă nu ne aminteşte exemple analoage referitoare la formaţiunea —ici = «i» şi foarte cu greu cred că ar' putea să ne arete de aceste de-oare-ce, cu ştirca mea nu există. Adiectivul cu înţelesul: «de-a mielului» corespunzător latinescului *agnus* este *agninus*, deci lui *arna* i-ar corespunde **arninus*; ba chiar să ne presupunem un adiectiv ca **arnicus* sau **arnicius* [*arniceus*] căror în rom. le-ar corespunde **arnic* respective **arnec* dar' nici de-cât *arnici* [d. e. *lunaticus*, **balbaticus*, **surdaticus*, **veraticus*: *lunatic*, *bobletic*, *surdatic*, *vëratic*; **albicus*, **albinicius*, **longulicicus*: *albet*, *albinet*, *albulet*, *lungulet* sau *lungureţ* etc.]

Drept-acea cuv. rom. *arnici* de-o-cam dată trebue să-l ţinem de o origine dubiă. Acea însă e lucru sigur că în l. maghiară numai din cea româna a putut trece căci precând la noi acest cuvint numai în un cerc dialectic foarte micuţ îl aflăm, pre atunci în l. română există ca cuvint folosit în general pre tot locul.

Bács: baci de-lr oi [juhász. öreg juhász, számadó juhász (păcurar dătător de seamă), juhászgazda, (Szökőfalva com. Tárnavai mici Nyr. XV. 335; Arany-Gyulai în Szeuime Ngy. III. 408; Mih. Kiss; Homorod-Szt.-Márton com. Odorheiului Nyr. III. 566; Tsz. Arany-Gyulai com. Ciucului Ngy. I. 126; com. Treiseaunelor Mny. VI. 356; Nyr. 426; V. 37; VI. 473)]. Acest cuvint ar fi după Iosif Balassa împreună cu vorbele *baesa*, *bacsó*, luat din slavism [Nyr. XVI. 17.]; după părerea mea însă nu e permis a-le pune toate trei sub acelaş coperemēt, căci la asta contrazice nu numai teritoriul lor geografic ci şi forma lor fonetică. Cuvintul *bacsó* e întrebuinţat la «palo»-ii cari au venit în atingere cu tătucimea [Tsz. şi *baea* com. Nograd. Nyr. IV. 425] şi e foarte probabil că de aci l'au şi luat de-oarece acolo e originalul [referitor la espresiune. Trad.] *bacia* [În alte limbi slave este: sêrb. *bac*, *baea*, sennor; *bacija* sennerei; bulg. *bacilo* ovile; bohem. *baca*, *bac* obereschäffer; polon. *baca* schäffer]. Forma *bács* nu trăeşte decât în teritoarele dialectice de dincolo. Accasta însă nu e destulă causă la acea că să nu-l ţinem ca împrumutat de-la slavi, dar' mai este şi altă înprejurare care vorbeşte contra acestei aserţiuni şi anume acea că terminaţiunea acestui cuvint la slavi este în genere vocală (*baca*), care formă şi de-ar fi trecut la noi, nu trecea decât în forma *baesa*; forma corespunzătoare formei *bács* terminată în consonanţă nu o aflăm decât la sêrbi şi bohemi (*bac*), de-la cari foarte cu greu o fi trecut în dialectele ardelenē [ba încă esclusiv numai în cele ardelenē].

Cu mult mai uşor au putut-o împrumuta din limba românilor ardeleni unde încă există cuvântul *baci*, cu înţelesul de: «mătre-berger» (Cihac), «der sennec, Käsenmacher» (Bărcianu-Şăineanu). Consonanţa între formă şi noţiune e atât de completă încât mai bună nici că putem pofti. Dar' se presupunem că nu noi am luat-o dela români ci ei dela noi? Cihac şi Şăinean încă sunt de părerea asta, Alexics însă cuvântul *bács* nu-l numără

între elementele maghiare a limbii române — și cu tot dreptul. Dacă românii far fi luat dela noi atunci de sigur n-ar îndrăma la o formă maghiară de aceeaș răsăpictură, dar o atare formă — precum am văzut — în dialectele de dincolo, de-la slavi, nu s'a putut strecura. Dacă ar'fi împrumutat românii forma noastră *bacsa*, atunci nu ar' fi făcut din dănsa *baci* ei sau *baciă* sau *bociă* căci lui *a* dela mijlocul cuvintelor ungurești în l. română îi corespunde de regulă *a* și nu arare-ori *o* [d. e. *akar, által: akar, által; gaz, habos; goz, hoboș*] ear' lui *a* ungurese final, de regula *ă* [d. e. *aba, gazda, pelda: abă, gazdă, peldă* etc. vezi Alexies 116.] de-unde urmează că cu cea mai mare probabilitate putem zice că cuvîntul *bács* noi l'am împrumutat dela români și nu ei dela noi.

Cât despre forma *bacsó* (*bacso, bácsó*) care obvine în acele teritorie dialectice maghiare, cari vin mai des în atingere cu țuții [com. Sătmar, Abauj-Torna,

zemplin, Gőmör] nu o alt-ceva de at s'au o formațiune diminutivă favorită a cuvîntului *bacsa* cum este din *anya, anyó; apa: apó*, sau — cea ce cred de mai probabil — este o atare formă diminutivă cum sunt numele țute: *Fero, Ștero, Jano, Gyuro, Jozso, Hubo Laco, Ludo, Maco, Mišo* [vezi M. Sitași. A becéző keresztnevek Nyr. XII. 244.]. Pre lângă părerea asta vorbește și scurțimea finalei formelor *bacso, bácsó*; și dacă primim aceasta părere, atunci trebue să admitem forma *bacsó* cu finală lungă ca derivată din *bacso* (ca din *Ferko, Palko, Gyurko, Lacko: Ferkó, Palkó, Gyarkó, Lackó* etc.) Aceasta derivațiune o mai ajutoră încă afară de forma țuțaseă *baca* și adectivul des usitat *bacouski* «bacsă-i».

Deci forma *bacsa* (*baca*), *bacso, bácsó, bacsó*, o avem dela slavi, cuvîntul *bács*, însă e luat dela români.

(Va urma.)

Trad. de Ion Pap C.

POESII POPORALE.

I.

Frunză verde de pe baltă,
Mai bine să fi fost fată!
Maica m'a făcut fecior
Ca să-i fiu de ajutor,
Să bat toate drumurile
Ca lupii pădurile.
Sui mamă în un măr dulce!
Să vezi neamțul cum ne duce.
Apoi ne iea de 'napoi
Și nă mână ca pe boi.
Când ajungem la oraș,
Poruncește la dobaș

Să bată doba pe marș
Să țină ficiorii paș.
Căpitane Pavele!
Unde duci cătanele?
Da la «foc» sêracile.
Cum să uită maicele!
Pe toate ferestile.
Maicele după fiuț
Fatele după drăguț.
Maicele dup' ajutor,
Fetele după ficiori.

Vasile Rebrean.

POSTA REDACȚIUNEI.

A. II. *Salamon*. Vi sã va trinite regulat. Vã mulțãmim pentru cele trimise.

I. B. *Iordou*. Trimite-ne materialul, apoi veți cãpãta rãspunsul dorit.

D. D. *Budapesta*. Vã mulțãmim.

A. D. *Blașiu*. Scrieți: «Vã recomand în deosebita considerațiune afacerea ștudenților din Cluș cu profesorul Dr. Rózsshegyi. Care-i mai groasã pãnurã de habã? Care are mai multã culturã?» Rãspundem: Mai multã culturã are, de bunãsamã, ștudențimea romãnã din Cluș, cãci dupã pãrerea generalã, pruncul romãn nãscãnd ori unde, ori dela cine, e o ființã perfectã, adevãrat traianã, superioarã în calitãțile intelectuale și spirituale tuturor neamurilor de sub soare. Faptele romãnului, fiind el o ființã superioarã nu pot fi criticate, fiind însã el lovit de cineva, tot neamul aparținãtor vãtãmãtorului e judecat, e acusat, e lãstãmat. Mult ne mirãm, ființele perfecte ce cautã pe la universitãțile și școlile barbarilor, unde profesorii n'au atãta culturã și științã cãt au ștudenții romãni. Ce-și prãpãdesc vremea înzãdar dacã cultura lor e mai mare decãt a profesorilor. Apoi ce culturã pot avea profesorii dela gimnaziul Blașiuului cãpãtãnd acestia cultura lor de la neculții, proștii profesori din Cluș? Ori cum stã lucrul, e sigur, cã țara nãstrã e țara lui Pap Iános, fericitã, liberã, în care ștudentul e mai cult de cãt profesorul și ștudentul prigonic romãn are libertate fãrã pedeapsã a sta în pãrã cu profesorul!

G. T. *București*. Intre multe verzi-uscate am primit din București urmãtoarea carte postalã:

«Domnului Moldovan în Cluj. Jurnalul literar «Ungaria» ce ne trimiteți l am primit și din cuprinsul lui sum convins cã el este redactat în scop de a nega (nici de cum!) și contopi datele și drepturile (ba numai miuciunile) fraților noștri romãni din Transilvania și Ungaria, cari sunt anterioare urmãtorilor lui Atilla (Ș' apoi?); prin urmare refuz mai departe primirea jurnalului în chestie. (Nu știe mocanul de ce treabã i șofraul!) Mai departe vã rog sã binevoiiți a cunoaște cã noi Romãni (ei din Romãnia) dupã cum credem cã și Dvoastrã știți, nici chiar în momente de tristã memoriã sub turci și pe timpul fanarioților n'am invãțat a ne renega numele nostru de adevãrați romãni față de ori și care națiune cum zicem fie ei turci, greci, unguri și armeni etc.

Gr. *Tãnãșescu* m p.»

Dl. Tãnãșescu suferã de orbiã de culori; sau e lovit de oare-care boalã mentalã ne aducãndu-și aminte de intimplãrile de eri. Însã noi, cari de multe ori frunzãrim în istoria principatelor romãne, bine știm, cã domni, boierii principatelor cu grecii au fost greci, cu turcii au fost turci, cu muscalii au fost muscali, iar între ei numele de «romãni» au fost nume de bajocurã, de țigan, de rob, de sclav. Noi cei din Ungaria, sub unguri, în tot timpul am fost, sun-

tem și vom fi romãni adevãrați. Apoi am trimis spre principate dintre noi apostoli ca sã-i mântuiesc din robiiã pre robi (romãni). Noi i-am mântuit! Și iatã azi vine dl Tãnãșescu și miuștește orbii, cã ei totdeauna au fost romãni. Revista noastrã nu este redactatã în scop «a nega datele și drepturile» romãnilor, ci de a-l lovi în fațã pe acela care miuștește, ca dl Tãnãșescu; cu scop a nu-l adia pre cel ce miuștește, ci de a-l lovi pre cel ce negrește numele de romãn și azi cu minciunile.

II. C. *București*. Pentru statul Dvoastre 500.000 jidovi e un pericol. Nu le dați școli, drepturi etc. Pentru statul nostru 2.600.000 de romãni, 800.000 de jidovi, și încã 5.000.000 de oameni de alte naționalitãți nu fac un pericol, pentru cã cu toții avem o lege, un drept. En dați și Dvoastrã drepturi jidovilor și jidovimea nu va periclita mai mult statul romãnesc!

C. D. Bine.

INȘTIINȚARE.

Toți acei stimați domni cari sunt în reștanțã cu prețul de abonare, sunt rugați a-l trimite restul prin mandat postal administrațiunei.

Ungaria pe an 6 florini
Pã jumãtate de an 3 florini.

Pentru Romãnia și strãinãtate:

Pe an 14 franci.

Pe ½ an 6 franci.

Administrațiunea.

Preoților și invãțătorilor sãraci
Ungaria sã va trimite pe an
pentru 3 fl.

Administrațiunea.

Cuprinsul: Liberalismul romãnilor și al ugarilor. Despre istoriografia romãnã. (Urmare.) Originea jocului «palotás» maghiar. (Urmare.) Cel din urmã stãpãn al unei curți veche. Cuvintele romãno împrumutate de limba maghiarã. (De Iosif Szinnyi.) (Urmare.) Poesii populare. Posta Redacțiunei. Inștiințare.